

УДК 378:[37.013:316.77]

DOI 10.32755/sjeducation.2021.01.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Третяк Олена Станіславівна, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання історії

та суспільних дисциплін,

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

(14013, Україна, м. Чернігів, вулиця Полуботка, 53,

e-mail: tretiakes@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

Чебоненко Станіслав Олегович, кандидат педагогічних наук,
доцент, проректор,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вулиця Гонча, 34,

e-mail: stanislavchebonenko@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5049-6556

Мошга Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, вчений секретар,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вулиця Гонча, 34,

e-mail: irin_stetsenko@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-4425-4785

У статті визначено педагогічні умови формування мотивації до розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій під час проведення семінарських і практичних занять у режимі онлайн та офлайн з використанням інтерактивних методів.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови, що дозволяють, у процесі вивчення психологічних дисциплін, формувати в майбутніх фахівців, які здобувають вищу освіту за спеціальністю 081 «Право» на першому (бакалаврському) рівні, мотивацію до розвитку комунікативної компетентності.

Методологія статті. Розкриття теоретичних основ педагогічних умов для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій ґрунтується на аналізі інтерактивних методів та технологій, що використовуються в освітньому процесі. Теоретико-методологічну основу статті складають дидактичні принципи та теорії навчання, а також система інтерактивних методів та засоби, що забезпечують розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців соціономічних професій.

Результати. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій на різних етапах навчання в закладі вищої освіти: адаптації, становлення, первинної професіоналізації. З цією метою проведений аналіз публікацій як вітчизняних,

так і зарубіжних науковців з досліджуваної тематики, що дозволило визначити педагогічні умови, необхідні для розвитку базових комунікативних умінь, оволодіння технікою міжособистісної взаємодії, формування індивідуального стилю спілкування через використання вербальних та невербальних засобів, розвинути здатність до самопрезентації.

Практичне значення отриманих результатів визначається виробленням рекомендацій для викладачів, які створюють педагогічні умови для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій з метою оволодіння ними психологічною технікою переконання та навчання, індивідуальним стилем спілкування, вмінням протистояти маніпуляціям, здатністю виявляти емпатію як емоційну реакцію на зміст спілкування.

Обґрунтовані педагогічні умови щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій необхідно враховувати в освітньому процесі, що дозволить забезпечити їхню готовність до організації співпраці, узагальнення, аналізу та сприйняття інформації, здатність логічно та аргументовано викладати думки.

Значення (оригінальність). Оригінальність дослідження полягає в тому, що в ньому поєднуються різні підходи щодо створення педагогічних умов, для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, у процесі їхнього навчання в закладі вищої освіти як у форматі онлайн, так і офлайн.

Ключові слова: майбутні фахівці, соціономічні професії, комунікативна компетентність, педагогічні умови, етапи підготовки, самостійна робота, методи, технології.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF THE FUTURE SPECIALISTS FOR SOCIONOMIC PROFESSIONS

Tretiak Olena, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Teaching History and Social Disciplines, National University "Chernihiv Collegium" named after Taras Shevchenko (Polubotka street, 53, Chernihiv, 14013, Ukraine,

e-mail: tretiakes@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

Chebonenko Stanislav, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Pro-rector, Academy of the State Penitentiary Service (Honcha street, 34, Chernihiv, 14000, Ukraine, *e-mail: stanislavchebonenko@gmail.com)*

ORCID: 0000-0002-5049-6556

Moshta Iryna, PhD in Pedagogy, Academic Secretary, Academy of the State Penitentiary Service (Honcha street, 34, Chernihiv, 14000, Ukraine, *e-mail: irin_stetsenko@ukr.net)*

ORCID: 0000-0003-4425-4785

Pedagogical conditions of motivation formation for the development of communicative competence of future specialists in socioeconomic professions during seminars and practical classes online and offline using interactive methods are defined in the article.

The purpose of the article is to substantiate the pedagogical conditions that allow to form future specialists' competences who get higher education in the specialty 081 "Law" at the first (bachelor's) level, motivation for the development of their communicative competence in the process of studying psychological disciplines.

Methodology of the article. The disclosure of the theoretical foundations of pedagogical conditions in order to form communicative competence of future specialists of socioeconomic professions is based on the analysis of interactive methods and technologies used in the educational process. Theoretical and methodological basis of the article consists of didactic principles and teaching theories, as well as a system of interactive methods and tools that ensure the development of communicative abilities of future professionals in socioeconomic professions.

Results. Substantiation of pedagogical conditions for communicative competence formation of future specialists of socioeconomic professions at different stages of education in a higher educational institution: adaptation, formation, primary professionalization. To this end, the analysis of publications of both domestic and foreign scholars on the subject, which identified pedagogical conditions necessary for the development of basic communication skills, mastering the technique of interpersonal interaction, forming an individual style of communication by using verbal and nonverbal means, develop the ability to self-presentation.

Practical significance of the results is determined by the development of recommendations for teachers who create pedagogical conditions for forming communicative competence of future specialists in socioeconomic professions to master psychological technique of persuasion and suggestion, individual communication style, ability to resist manipulation, ability to express empathy as an emotional response.

Substantiated pedagogical conditions for forming communicative competence of future specialists in socioeconomic professions must be taken into account in the educational process that will ensure their willingness to cooperate, generalize, analyze and perceive information, the ability to present the ideas logically and reasonably.

Value (originality). The originality of the research reveals itself in the fact that it combines different approaches to creating pedagogical conditions for forming communicative competence of future specialists in socioeconomic professions, in the process of their education in higher educational institution both online and offline.

Key words: future specialists, socioeconomic professions, communicative competence, pedagogical conditions, stages of training, independent study, methods, technologies.

Постановка проблеми. Діяльність фахівців соціономічних професій пов'язана із взаємодією з різними людьми, які мають власні переконання, вираження емоцій, індивідуальні властивості, життєвий та практичний досвід, рівень інтелекту, світогляд, ставлення до оточення, налаштування на сприймання та аналіз отриманої інформації. Суб'єкти взаємодії не залежно від того,

спілкуються вони безпосередньо або на відстані, використовують різні форми і методи впливу, маніпуляції, аналізують почуте або побачене, виявляють емоційну реакцію на слова, інтонацію, зміст повідомлення, погоджуються або сперечаються із суб'єктом взаємодії, впливають на інших, або піддаються впливу тощо. На відміну від побутового спілкування, професійна взаємодія вимагає від фахівця налагодження комунікації для вирішення конкретних завдань, що неможливо здійснити без вміння використовувати знання, аналізувати ситуацію та адекватно реагувати на отриману інформацію, попереджувати та долати конфлікти, психологічні бар'єри, ставити мету та використовувати різні методи для її досягнення тощо. Недаремно серед загальних компетентностей, що визначені в освітньо-професійній програмі «Право», є такі, як: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися іноземною мовою тощо. У результаті навчання, випускник повинен бути спроможний до комунікації, тобто: вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію; володіти базовими навичками риторики; доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло; пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту [9].

Зупиняючись на професіях, що пов'язані з набуттям юридичної освіти, треба зауважити, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх працівників соціономічних професій не може бути реалізований лише через оволодіння знаннями. Це можливе через створення педагогічних умов, які органічно поєднують в собі засоби, методи та технології, що дозволяють моделювати ситуації комунікації під час навчання здобувачів вищої освіти та засвоєння ними знань та вмінь з різних навчальних дисциплін, у тому числі з іноземної мови. Так, О. М. Корніяка, розглядаючи соціономічні професії педагогічного профілю, зазначає, що «Ці фахівці мають постійно вступати в контакт з багатьма і різними (за фахом, віком, психологічними особливостями тощо) людьми, що вимагає від них постійного розвитку комунікативної компетентності для реалізації своїх професійних

можливостей і досягнення комунікативних цілей. У зв'язку з підвищенням у суспільстві вимог до підготовки фахівців актуалізується потреба у вирішенні проблеми засвоєння ними комунікативної компетентності як інструментального самовизначення суб'єкта діяльності, тобто вони мають вільно володіти засобами, способами і прийомами комунікації» [6, с. 544].

Актуалізує розгляд проблеми набуття комунікативної компетентності майбутніми фахівцями соціономічних професій у процесі навчання й позиція Зеєр Є. Ф., який, вивчаючи детермінацію професійного становлення особистості, наголошував на тому, що «Професійне становлення передбачає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціального впливу на особистість, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності (пізнавальну, навчально-професійну та ін.) з метою формування в неї системи професійно важливих знань, умінь, якостей, форм поведінки і індивідуальних способів виконання професійної діяльності. Іншими словами, професійне становлення – це «формування» особистості, адекватної вимогам професійної діяльності» [4, с. 15]. Розвиток професійно обумовленої структури особистості у суб'єкта діяльності забезпечується професійною компетентністю, основними компонентами якої Зеєр Є. Ф. називає такі, як:

- «– соціально-правова компетентність – знання і вміння в області взаємодії з громадськими інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і поведінки;

- спеціальна компетентність – підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння вирішувати типові професійні завдання та оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння за фахом;

- персональна компетентність – здатність до постійного професійного зростання та підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці;

- аутокомпетентність – адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійної деструкції» [4, с. 25].

Таким чином, підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій свідчить про те, що побудова навчальних занять за принципом репродуктивного відтворення отриманих знань не дозволяє їм набути досвіду комунікації, коли треба оперативно

вирішувати складні завдання, виконувати соціальні ролі, долати психологічні бар'єри, уникати або створювати конфліктні ситуації, давати оцінку власним знанням та вмінням, переконувати, навіювати, аналізувати та виділяти головне, на чому має ґрунтуватися подальше спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій вивчали багато науковців, серед яких можна назвати таких, як: О. Ю. Корж, яка досліджувала теоретичні основи комунікативної компетентності та розглядала сутність понять «комунікативна компетентність» та «професійна взаємодія» в контексті англослов'янської комунікативної компетентності для здійснення професійної взаємодії майбутніх працівників соціономічної сфери [7]; Т. Р. Браніцька, яка розглядала спілкування як засіб та інструмент професійної діяльності фахівців професій соціономічного типу (психологів, вчителів, слідчих, менеджерів, лікарів тощо) [2]; О. В. Добровір, яка визначала сутність комунікації людини [3]; Л. А. Руденко, яка визначала світогляд як спосіб та засіб самоутвердження людини у світі, який її оточує, а гносеологічний аспект світогляду фахівців соціономічних професій пов'язувала з їхніми знаннями про довкілля і суспільство, соціальними цінностями, а також із самооцінюванням власного суспільного статусу на основі фонових знань особистості [11] та ін.

Проте, не зважаючи на велику кількість публікацій, присвячених формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, педагогічним умовам її формування приділялася недостатня увага.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови, що дозволяють, у процесі вивчення психологічних дисциплін, формувати в майбутніх фахівців, які здобувають вищу освіту за спеціальністю 081 «Право» на першому (бакалаврському) рівні, мотивацію до розвитку комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Існує велика кількість визначень поняття «комунікативна компетентність», у зміст якого науковці вкладають: здатність особистості до налагодження контактів з оточенням; знання та вміння, що забезпечують ефективне спілкування, розуміння партнера; життєвий досвід спілкування; ціннісні

мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, вміння, навички, а також здатність усвідомлювати та долати комунікативні бар'єри (соціальні, політичні, релігійні, фахові) у процесі передачі інформації за допомогою знакових систем, вербальної та невербальної комунікації із застосуванням внутрішніх (позиція спілкування, ролі, стереотипи, установка та ін.) та зовнішніх ресурсів (співпраця, переговори, культурна обізнаність та ін.) [1].

Узагальнюючи вищевикладене, комунікативну компетентність майбутніх фахівців соціономічних професій будемо розглядати як здатність взаємодіяти в системі «людина – людина», результатом якої є налагодження стосунків, які дозволяють передавати та отримувати інформацію, впливати на суб'єктів спілкування через рольову поведінку, знання та вміння, особистісні якості, мотивацію, знакову, вербальну та невербальну комунікації.

Складовими комунікативної компетентності, як зазначає С. О. Чебоненко, виступають:

- індивідуальна компетентність, як готовність до вирішення проблем, вербального та невербального спілкування, розуміння мотивів, демонстрації адекватної ситуації поведінки та прийняття рішень, аргументації зайнятої світоглядної позиції;

- ділова компетентність, як вміння визначати питання, що хвилюють суб'єкта спілкування, обговорювати їх, визначати цілі, здатність дотримуватись етики, проводити аналіз, налагоджувати комунікацію без створення психологічних бар'єрів та конфліктів, навіть якщо це суперечить власним переконанням, світогляду, культурним традиціям, стереотипам;

- управлінська компетентність, в основі якої лежать уміння будувати стосунки та орієнтуватися на конкретні результати, працювати в команді, співпрацювати, заохочувати до спілкування;

- лідерська компетентність, як вміння здійснювати вплив та переконувати інших через роз'яснення, доведення, прийняття рішень, власний приклад [13].

Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій орієнтовано на різні етапи навчання в закладі вищої освіти: адаптації, становлення, первинної професіоналізації.

Етап адаптації в першокурсників характеризується пристосуванням до вимог, що до них висуваються (уважність, старанність,

самодисципліна, самонавчання, самоконтроль, самоповага, самооцінка, здатність до спілкування та вміння висловлювати думки, розмовляти як українською, так і іноземною мовами, ставлення до оточення, статус у групі, рівень інтелекту та ін.), ритмом освітнього процесу, умовами навчання та проживання (гуртожиток), побудовою взаємних стосунків.

Вікова психологія характеризує юнацький вік як такий, коли в юнаків та юнок «мислення й мова узгоджуються, з'являється прагнення мислити логічно, займатися теоретичними міркуваннями та самоаналізом, порівняно вільно розмірковувати на моральні, релігійні, політичні та інші теми. Бурхливий розвиток і становлення абстрактно-логічного мислення призводить до того, що в юнацькому віці починає домінувати потреба оперувати абстрактними категоріями, які в цьому віці легко засвоюються. Одночасно спостерігається інтелектуалізація всіх інших пізнавальних процесів» [10].

Етап адаптації є важливим у системі формування в майбутніх фахівців соціономічних професій комунікаційної компетентності, що здійснюється під час лекцій, практичних і семінарських занять, зокрема, з навчальної дисципліни «Основи психології». Це передбачає створення педагогічних умов, які дозволяють забезпечити:

- оволодіння студентами (курсантами) знаннями та вміннями проведення бесіди;

- використання набутих знань про індивідуальні психологічні властивості особистості для прогнозування поведінки людей у різних ситуаціях. Моделювання різних ситуацій професійної взаємодії в системі «людина – людина» для розвитку вмінь аналізувати власну поведінку та поведінку інших людей, способи прийняття рішень та дій залежно від їхнього стилю мислення, життєвого досвіду, сформованих стереотипів поведінки, алгоритмів та методів вирішення проблем, наявних потреб, мотивів, спрямованості, вияву активності, проєктування власної поведінки;

- професійну самоідентифікацію як майбутнього фахівця, для якого притаманні такі якості, як: готовність до емпатії; толерантність; вміння вислухати та зрозуміти іншого; здатність до планування; адекватне реагування на проблеми інших; критичне

ставлення до отриманої інформації та вміння її аналізувати, виділяти основні проблеми тощо [13, с. 49].

Ця педагогічна умова може бути реалізована через розробку викладачем ситуаційних задач, проведення ситуаційно-рольових ігор, групові вправи та робота в парах, диспути, круглі столи тощо [13, с. 49].

Етап становлення студента (курсанта) як майбутнього фахівця соціономічної професії відбувається на 2–3 курсах навчання. Протягом навчання на 2–3 курсах здобувачі вищої освіти одержують знання, розвивають уміння та навички роботи в групі, взаємодіяти з різними людьми, орієнтуючись на високі моральні цінності й повагу до законів. Водночас вони повинні бути здатними на самооцінку та відповідати за свою діяльність. Це забезпечується формулюванням завдань, які вони виконують під час семінарських та практичних занять, проходження навчальної практики, прослуханих інструктажів, виконання конкретних завдань. У процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як «Юридична психологія», «Соціальна психологія», «Пенітенціарна психологія», «Англійська мова» студенти (курсанти) ознайомлюються з питаннями, які їх найбільш цікавлять, а відповіді на які потім можна буде використати на практиці. Як правило, до таких питань можна віднести запитання типу: «Наскільки корисні запропоновані знання та вміння для подальшої практичної діяльності?», «Чому конкретно я навчився?», «Які питання мене хвилюють і що треба вивчити самостійно?».

На етапі становлення мають створюватися умови, за яких майбутні фахівці набувають умінь самостійно вирішувати завдання, вступати в дискусію, наводити аргументи, переконувати, доводити інформацію, контролювати поведінку, спостерігати за реакцією суб'єкта спілкування та робити певні висновки, вести монологічне та діалогічне мовлення, здійснювати рефлексію, сприймати особливості способу життя та поведінки інших людей без вияву агресії, виявляти спроможність до взаємодії та вміння впливати на почуття й волю інших людей.

Досліджуючи розвиток комунікативної культури студентів у процесі вивчення ними іноземної мови, О. С. Ісаєва звертає увагу на розвиток емпатійного, когнітивного та поведінкового компо-

нентів: «1. Розвиток емоційного компонента комунікативної культури студентів шляхом оволодіння техніками емпатійного слухання (дослівне повторення, перефразовування, вербалізація почуттів); спостереження за невербальними реакціями партнера по спілкуванню; експресивного оцінювання впливу тексту, фільму, музики; активного вживання студентами мовних засобів, за допомогою яких була б можлива передача емоційних стосунків (задоволення/незадоволення, симпатія/антипатія, подив, надія, розчарування, страх, занепокоєння, вдячність, жаль, співчуття) і, відповідно, вербалізація почуттів (категоризація почуттів, описання стану, бажань); 2. Розвиток когнітивного компонента комунікативної культури студентів у процесі іншомовного спілкування, що передбачає оволодіння техніками активного (рефлексивного) слухання, технікою формулювання питань; передачу й пошук предметної, фактичної інформації іноземною мовою (визначення необхідної інформації, надання інформації, виправлення, запитання, відповіді); структурування мови (початок, пошук слів, самокорекція, послідовність, доповнення, наведення прикладу, виділення, узагальнення, висновки, переривання бесіди, завершення бесіди); 3. Розвиток поведінкового компонента комунікативної культури студентів під час вивчення іноземної мови реалізується через: збагачення досвіду відновлення перерваної комунікації (сигнал нерозуміння, прохання повторити сказане, прохання про уточнення слова чи фрази, питання про уточнення, пояснення, інакше кажучи, прохання про допомогу в мові, прохання говорити повільніше тощо); мовний етикет (залучення уваги, вітання, знайомство, прощання, вибачення, подяка, комплімент, люб'язність, поздоровлення тощо); залучення студентів у ділові й рольові ігри» [5, с. 496–499].

Педагогічними умовами, формування комунікативних компетентностей студентів (курсантів) на цьому етапі, є такі, як: оволодіння знаннями щодо форм, методів та технологій роботи з людьми в різних сферах їхньої життєдіяльності; знання про професійну діяльність та способи спільного вирішення проблем; робота з різною інформацією, її аналіз; уміння здійснювати індивідуальну роботу та координувати напрями діяльності люди-

ни з урахуванням її можливостей та інтересів, спрямованості, наявного досвіду, потреб; навчання долати труднощі [13].

До ефективних методів навчання, що дозволяють забезпечити реалізацію вищезазначених педагогічних умов, відносяться інструктаж, метод створення проблемних ситуацій, робота в парах, ситуаційно-рольові ігри, кейс-метод [13].

На етапі первинної професіоналізації майбутні фахівці соціономічних професій мають оволодіти компетентностями, що пов'язані із: збиранням інформації про соціальне оточення особистості; управлінням стресом та здатністю до переконання під час спілкування; взаємодією з державними та недержавними інституціями; орієнтацією на управління змінами в житті людини; набуттям умінь планувати, самостійно вирішувати проблеми [13].

Реалізація третьої педагогічної умови має відбуватися через використання таких методів, як: аналіз реальних ситуацій, які мали місце в житті; розробка ситуацій, які стимулюють до вироблення оптимальних рішень; використання ситуаційно-рольових ігор, відеоматеріалів, кейс-методу [13].

Третяк О. С., розглядаючи технології дистанційного навчання, пише про те, що «Введення карантину, пов'язаного з коронавірусом COVID-19, викликало необхідність виконання освітніх програм підготовки фахівців соціономічних професій у дистанційному режимі, що потребує певного осмислення та аналізу. Організація дистанційного навчання починається з розробки необхідної організаційної документації (робочі програми навчальних дисциплін та ін.), методичних та дидактичних матеріалів для проведення занять та контролю знань у віртуальному навчальному середовищі, підготовки викладачів (курси підвищення кваліфікації), забезпечення цілодобового доступу до вебресурсів і вебсервісів тощо. При цьому необхідно враховувати, що головними напрямками діяльності фахівців соціономічних професій є безпосереднє спілкування із суб'єктами, які потребують підтримки та допомоги» [12, с. 104]. Серед позитивних моментів, що мають місце в навчанні майбутніх фахівців соціономічних професій, О. С. Третяк виділяє такі, як: «оволодіння здобувачами методами та технологіями самостійної роботи; розвиток у здобувачів особистісних якостей, таких як наполегливість, цілеспрямованість,

відповідальність; покращення інформатизації освітнього процесу; пошук викладачами нових методичних та дидактичних засобів для кращого засвоєння здобувачами навчального матеріалу; розвиток технологій передачі освітньої інформації; поповнення інформаційних ресурсів, і в першу чергу – електронної бібліотеки; формування комунікативної компетентності здобувачів шляхом їхнього залучення до участі в аудіоконференціях та відеоконференціях, ділових іграх у синхронному режимі та ін.» [12, с. 107].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином, проведене дослідження показало, що на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій впливає запровадження таких педагогічних умов, як: 1) використання сучасних освітніх технологій: інформаційні та електронні; офлайн та онлайн навчання; змішаного навчання; синхронного та асинхронного навчання; адаптивного навчання; інтерактивних технологій; диференційованого навчання; проблемного навчання; технологій навчання у співпраці; проєктного навчання; ігрових технологій навчання; кейс-методу; 2) висока інтенсивність занять, формування в здобувачів вищої освіти впевненості у собі; 3) здійснення «зворотного зв'язку» (feedback) між студентами (курсантами) та викладачами; 4) регулярне тестування здобувачів вищої освіти, в тому числі комп'ютерне; 5) формування особистісно значущих і професійно необхідних якостей (принциповість, порядність, чесність та ін.); 6) розвиток комунікативних якостей, навичок і вмінь спілкування (техніка спілкування, ведення розмови, мистецтво переконання; взаємодія з представниками національних та сексменшин, психічно неврівноваженими людьми; вирішення сімейних спорів тощо); 7) формування вмінь щодо встановлення зв'язків з громадськістю, взаємин з представниками влади, преси, радіо і телебачення; підготовка, організація і проведення зборів (презентацій); 8) цілеспрямованість підготовки здобувачів вищої освіти із урахуванням специфіки подальшої професійної діяльності; 9) використання активних методів навчання, що дозволяють виробляти вміння у студентів (курсантів) вирішувати професійні завдання (групові форми занять: дискусія; рольова гра; спільне вирішення проблем; обговорення випадків з пенітенціарної прак-

тики; взаємонавчання; імітації дій на практичних заняттях; демонстрації дій; презентації проєктів; виправи та ін.); 10) поєднання теоретичного навчання із практичним (навчальними практиками); 11) залучення стейкхолдерів до викладання в ЗВО та складання навчальних планів і робочих програм навчальних дисциплін.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є внесення змін до програм навчальних практик здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» з метою формування в них комунікативної компетентності залежно від специфіки подальшої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція: навч.-метод. посіб. Вижниця: Черемош, 2015. 431 с.
2. Браніцька Т. Р. Загальна характеристика фахівця соціономічної професії. *Збірник наукових праць Хмельницького ін-ту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 25–28.
3. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 56–62.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособ. 2-е изд., перераб., доп. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. 336 с. URL: http://2019.kirovopk.ru/sites/default/files/dokumenty/zeer_e.f._psihologiya_professiy.pdf (дата звернення: 03.02.2021).
5. Ісаєва О. С. Розвиток комунікативної культури студентів вищих медичних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 28. С. 494–500.
6. Корніяк О. М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця – педагога і психолога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2013. Вип. 30. С. 544–551.
7. Корж О. Ю. Роль англомовної комунікативної компетентності в професійній взаємодії майбутніх працівників соціономічної сфери. *Молодь і ринок*. 2016. № 8 (139). С. 78–81.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

9. Освітньо-професійна програма підготовки фахівців «Право» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю «Право». Чернігів, 2016. URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/OPP-zi-specialnosti-081-PRAVO-bakalavrat.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

10. Психологія юнацтва. URL: <https://sites.google.com/site/mijsajtyulyia/home/rozdil-i/12> (дата звернення: 09.02.2021).

11. Руденко Л. А. Формування світогляду майбутніх фахівців соціономічних професій: гносеологічний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2017_1_5 (дата звернення: 09.02.2021).

12. Третяк О. С. Підготовка фахівців соціономічних професій в закладах вищої освіти із використанням технологій дистанційного навчання. *Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 черв. 2020 р.). 2020. Вип 2 (28). С. 104–108. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16490/1/Oliinyk_Vinnitsia.pdf (дата звернення: 14.03.2021).

13. Чебоненко С. О. Педагогічні умови формування компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України з підготовки засуджених до ресоціалізації. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.). Чернігів: Академія ДПТс, 2021. С. 48–50.

References

1. Balakhtar, V. V. (2015), *Socio-psychological training and manipulation*, Cheremosh, Vyzhnytsia.

2. Branitska, T. R. (2012), “General characteristics of a specialist of socionomic profession”, *Collection of scientific papers of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University “Ukraine”*, No. 6, pp. 25–28.

3. Dobrotvor, O. V. (2013), “Communicative competence as a subject of scientific research”, *Pedagogical process: theory and practice*, Issue 3, pp. 56–62.

4. Zeyer, E. F. (2003), *Psychology of professions*, Academic Project, Moscow, Delovaia kniha, Yekaterinburg, available at: http://2019.kirovopk.ru/sites/default/files/dokumenty/zeer_e.f._psihologiya_professiy.pdf (accessed 03 February 2021).

5. Isaieva, O. S. (2013), “Development of communicative culture of students of higher medical educational institutions in the process of learning a foreign language”, *Pedagogy of creative personality forming in higher and secondary schools*, Issue 28, pp. 494–500.

6. Korniiaka, O. M. (2013), "Communicative competence of a modern specialist - teacher and psychologist", *The journal of Humanities of the SHEI "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University"*: collection of scientific works, SHEI "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University", Pereiaslav-Khmelnytskyi, Issue 30, pp. 544–551.

7. Korzh, O.Yu. (2016), "The role of English communicative competence in professional interaction of future employees of socionomic sphere", *Youth and Market*, No. 8 (139), pp. 78–81.

8. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

9. *Academic and professional training program "Law" at the first (bachelor's) level of higher education in specialty "Law"* (2016), Chernihiv, available at: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/OPP-zi-specialnosti-081-PRAVO-bakalavrat.pdf> (accessed 11 March 2021).

10. *Psychology of youth*, available at: <https://sites.google.com/site/mijsajtyulyia/home/rozdil-i/12> (accessed 09 February 2021).

11. Rudenko, L. A. (2017), "Forming the worldview of future specialists of socionomic professions: epistemological aspect", *Pedagogy and Psychology of Professional Education*, No. 1, pp. 27–36, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2017_1_5 (accessed 09 February 2021).

12. Tretiak, O. S. (2020), "Training specialists of socionomic professions in higher educational institutions using distance learning technologies", *Modern approaches and prospects of professional development of specialists of socionomic professions*: Proceedings of All-Ukrainian scientific and practical conference, Issue 2 (28), pp. 104–108, available at: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16490/1/Oliinyk_Vinnitsia.pdf (accessed 14 March 2021).

13. Chebonenko, S. O. (2021), "Pedagogical conditions of forming competence of future officers of the SCES of Ukraine on preparing convicts for re-socialization", *Actual Issues of Theory and Practice in the Field of Law, Education, Social and Behavioural Sciences – 2021*: Proceedings of International scientific and practical conference, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, pp. 48–50.